

IX. Szakasz.

Az emberi szabadakarat mindenkor érzésből határoztatik meg. Az ember a természetnek részi levén, oly szükségesképen annak törvényei alá van vettelve, mint egyéb állatok és a plánták.

Az ember test, lélek is; de olyannémű lélek, melynek fájdalma vagy egészsége mindég a testnek törvényei által határoztatnak meg. Az élő test csupa érzésből áll. Erkölcsiképen szólván, ez az érzés magában sem édes, sem keserű; és akár egyikké, akár másikká idővel, alkalmatossággal, dologgal, változik. Nincsen olyan ember és érzékeny állat, ki a keserű érzéstül, fájdalomtul ne féljen; ellenben magának édes érzést ne kívánjon. Ezen igazságnak lehetetlen ellene mondani. Van-e már olyannémű cselekedet az embernél, melyben annak sem legkisebb kedve, sem legkisebb kedvetlensége ne lenne? Há van ilyen cselekedet, bizonyosan olyan természetű lesz, mely semminémű igazságot és törvényt nem fog illetni. Ilyen cselekedetben nem lehet akarat, mivel választást sem jóra, sem rosszra nem lehet benne tenni. Ha egy kis asztal mellett ülsz s pökni akarsz: vagy jobbra vagy balra, vagy előre pöksz, a mint eszedbe ötlik; de ott is megtekinted, merre alkalmasabb. Egy szóval nincsen e világon olyan cselekedeted, melyre vagy lelkednek gondolatja, vagy tes-

tednek érzése, alkalmas vagy alkalmatlan volta, ne hajtana. Ha szabad akaratot kívánsz magadnak, tehát csinálj előbb benned szabad érzést, szabad tetszést, úgy hogy ott érezz jót, hol akarod, s ott legyen rossz, hol néked tetszik. Ha bort kívánsz és azt nem kapod, igaz-gasd úgy kívánságod, hogy azonnal elváltozván, a kút-vizet örömelebb igya mint a bort. Ha oly feleséget adnak, kit nem szeretsz, parancsolj érzésednek, hogy szerese. A természeted ellen való ételt egyed örömmel, kedves ízzel stb. Lásd itt lehet szabad akarat; de ha ezeken kívül vizsgálod cselekedetedet, úgy-e hogy mind jószágos cselekedetre, mind bűnös esetre, vagy fájdalmas vagy édes érzésedtől vonattatol. Természed egyedül nem ad néked egyéb törvényt, csak azt, a mi érzésednek jó. A társaság ellenben és vallás azt vetik nyakadba, mit igazságnak neveznek. A te természetedben édes törvény leánnyal h . . . ; de a vallás s külső törvénynek igazságaiban ez bűn és büntetés. Így hasonlik meg mindenben a természet belső törvénye a szokásoknak, vallásoknak, társaságoknak külső törvényével, hol cselekedeteidben annyiféle vonattatol, mennyi gondolatod van, és nem tudod sokszor hol vétkezel, s hol teszel jót.

A magával született természetnek minden ember rabja, úgy hogy azt soha sem változtathatja, akár mint kívánja akarni, és mivel az ember a nagy természetnek egy ízecskéje magában, bizonyos, hogy annak szoros törvénye alá van vettette szintén úgy, mint egyéb állatok. Ha szabad volna az embernek mindenkor szabadon akarni, mindég azt akarná a mi néki valóságos boldogsága, nyugalma; de tapasztaljuk, hogy oly dolgokat akar, melyek őtet elvesztik; mit maga is sokszor tud előre. Ki magyarázhatná meg az emberi

akaratot? Egy ember, akárki legyen, mindenkor akarhat s akar is, de szüntelenül kényteleníttetik inkább ezt mint amazt akarni. Két ellenkező erő lakik érzésben, azaz jó, rossz, kedv, kedvetlenség, öröm, fájdalom, dicsőség, gyalázat, egészség, betegség, gyönyörűség, keserűség. Ezek a dolgok két seregre osztják magokat, és minden cselekedetben viaskodnak egymás ellen; valamit csak az ember elkövethet, hol majd ez, majd amaz a rész érezteti magát jobban. Mi módon lehessen e két hatalom közt egy oly érzésnek szabad ezt vagy amazt akarni, mely egyiktül éjjel-nappal retteg, a másikért pedig szüntelen sóhajt? Azon kívül ez örökké tartó nagy harcban hogy lehessenek egy érzései közt raboskodó testnek olyan cselekedetei, melyeknek sem egy, sem más érzéshez, legyen az csak szokásból, természetből, vagy külső törvényből, semmi közi se legyen? Valahol testednek alkalmasabb helyét érzed: kezed, lábad arra nyújtod, és fejed oda hajtod.

Érzésünk mi felettünk annyira szabad, hogy ezt nem változtathatjuk; de tovább vagy feljebb nézván, rab ő is annyibul, hogyha sebet kap, fájdalmát, melyet örömet sem szenvedne, magátul nem változtathatja. Ki adta néki felbonthatatlan törvényét? Az, aki alkotta! Miért kell az órakeréknek forogni, míg láncza le nem foly? Azért, hogy az órás oly rugó tollat tett belé, melynek erejét ő vissza nem nyomhatja. Olyan tehát az emberi akarat, mint az óramutatónak forgása, ő is fordúl, de csak úgy, mint a kerekei közt való erőttől szükségesképen nyomattatik, melyet nem igazíthat, hanem menésével követ. Egyik óra sebesen jár, másik lassan; a mint tollának ereje vagy gyengesége van. Miért kellett Judásnak a Krisztust eladni akarni? Miért kellett Ádámnak almát enni, hogy elessék? Miért kel-

lett Dávidnak paráználkodni akarni? Miért kellett Nagy Sándornak e világot rabolni akarni? Miért kellett az Izráel népének a sinai hegy alatt, mikor Istenének törvényére váraozott, bálványt önteni akarni? Miért kellett egy töröknek császára egészségeért a szent Gellért hegyirül leugratni akarni? Miért kellett Romulusnak a sabinai asszonyokat, leányokat elraboltatni akarni? Miért kellett Scipiónak Kártágót porrá égetni akarni? Miért kellett tűzzel-vassal a hadakba országokat emészteni akarni? Sokáig fogsz ezekről gondolkodni, míg magadnak feleletet adhatsz. Az ember kénytelen mind érezni, mind akarni. Erre feleled: hát úgy Isten oka a rossznak? Sajnálom atyámfia, hogy ez a rossz következés szükségesképen megesik az előttünk levő igazságokbul. Én nem tudhatom Istennek magának mi jó, mi nem; gondolom, hogy néki rossz nincs a természetben. Meglehet, hogy mikor engem egy embertársam megvág, csak olyan Isten előtt, mint mikor egy kutya a másikat megmarja. Ha ez így van, mit természetbül csupán másképen hinni nem lehet, nekünk lesz csak rossz, jó, bűn, nem-bűn; de az Istennek, ki nem test, hogy okozzon az én fájdalmam fájdalmat, ki csak úgy érezhetek s fájhatok, mint test.

Tudom azt, akárminth okoskodol, hogy e világon mindent Isten teremtett, melyben nekünk rosszat is adott. De azt nem hihetem, hogy magának bajt, fájdalmat, gyalázatot teremtett volna. Mikor az én húsbul való vékonyaimat a *homok* szakgatja,* nem sóhajt akkor az Istennek örökké való lelke, úgy, mint én. Miért van

* Betegségére czéloz, melyben sokáig kinlódott. Egyik versében is (*Bessenyei György Társasága* 39. l.) említi e baját:

Több mint öt font homok ment ki a véremből,
Mely sok verset elvitt megbágyadt testemből.

hát kegyetlenség, igazságtalanság e világon, ha Isten teremtett mindeneket, ki igaz? Azért, hogy ezt a nagy világot nem a te kicsiny látásod, kicsiny egér-természeted, haszontalan elméd, hanem a maga, általad megfoghatatlan természeti szerint alkotta és teremtette. Vigasztald magad azzal a szerencsés rabsággal, mely szerint néked mindig úgy látszik, mintha szabad volnál akarni a mi tetszik s mások felett nagyobb igazsággal élni.

